

RAQAMLI VALYUTALAR VA NAQD PULSIZ JAMIYAT

*Bozorov Yashnarbek-Janubiy dehqonchilik
ilmiy taqdidot instituti bosh hisobchisi.*

(yashnarbek.bozorov94@mail.ru)

Annotatsiya:

Ushbu maqolada zamonaviy iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi, xususan, naqd pulsiz jamiyatga o'tish tendensiyalari tahlil qilinadi. Maqolada Markaziy banklar tomonidan chiqariladigan raqamli valyutalar va kriptovalyutalarning an'anaviy moliya tizimidan farqlari, ularning pul-kredit siyosatiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, naqd pulsiz hisob-kitoblarning iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdagi o'rni, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishdagi afzalliklari hamda kiberxavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi bilan bog'liq xatarlar o'rganilgan. Tadqiqot yakunida raqamli iqtisodiyotga o'tish davrida davlat va moliya institutlari oldida turgan strategik vazifalar bo'yicha xulosalar berilgan.

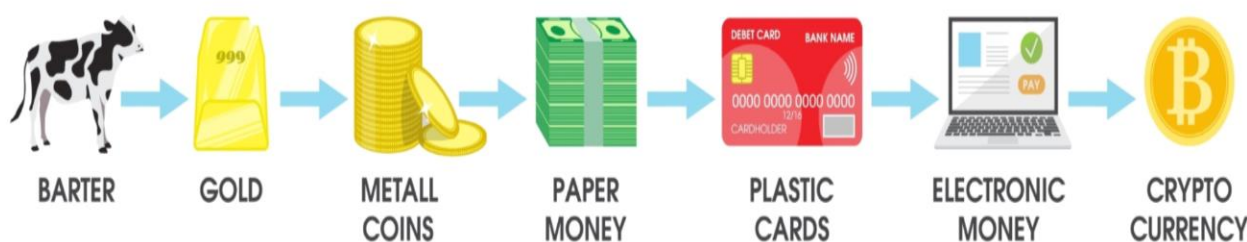
Kalit so'zlar:

Raqamli valyuta, naqd pulsiz jamiyat, blokcheyn texnologiyasi, elektron to'lov tizimlari, pul-kredit siyosati, kiberxavfsizlik, moliya bozori, tranzaksiya xarajatlari, raqamli iqtisodiyot

Kirish.

Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida pul shakllari doimiy ravishda evolyutsiyaga uchrab kelgan: natural ayirboshlashdan metall tangalarga, soʻngra qogʻoz pullardan plastik kartalarga oʻtildi. Bugungi kunga kelib, biz pulning toʻrtinchi bosqichi — toʻliq raqamli shaklga oʻtish davrini boshdan kechirmoqdamiz. Globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida anʼanaviy naqd pullar oʻzining oʻrnini elektron hisob-kitoblarga

EVOLUTION OF MONEY

boʻshatib bermoqda. Bu jarayon nafaqat iqtisodiy qulaylik, balki davlatlarning pul-kredit siyosatini yuritish uslubini ham tubdan oʻzgartirmoqda¹.

Hozirgi vaqtda dunyoning koʻplab yetakchi iqtisodiyotlari, jumladan, Xitoy, Yevropa Ittifoqi va AQSh "naqd pulsiz jamiyat" sari jadal harakat qilmoqda. Markaziy banklar tomonidan chiqariladigan raqamli valyutalar esa kriptovalyutalarning xavfliligiga javoban ishonchli va barqaror raqamli muqobil sifatida yuzaga chiqdi. Raqamli valyutalarning joriy etilishi tranzaksiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirish, pul aylanish tezligini oshirish va moliya bozorlarining shaffofligini taʼminlash imkonini beradi. Naqd pulsiz iqtisodiyotga oʻtish korrupsiya va "xufiyona iqtisodiyot"ga barham berishda, shuningdek, soliq tushumlarini optimallashtirishda muhim vosita boʻlib xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu tizim moliyaviy xizmatlardan

¹ Abdullayev, A. *Raqamli iqtisodiyot: tushuncha va rivojlanish tendensiyalari*. Toshkent, "Iqtisodiyot" nashriyoti.

foydalanish imkoniyati cheklangan aholi qatlamlari uchun "moliyaviy inklyuzivlik" eshiklarini ochadi. Biroq, raqamli transformatsiya o'z navbatida kiberxavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlar maxfiyligi va an'anaviy bank tizimining barqarorligi kabi yangi ijtimoiy-iqtisodiy xatarlarni ham keltirib chiqaradi².

Raqamli iqtisodiyot sharoitida pul muomalasining transformatsiyasi.

Zamonaviy iqtisodiyotda pul muomalasining transformatsiyasi shunchaki texnik yangilanish yoki to'lov usullarining o'zgarishi emas, balki pulning mohiyati va uning jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalari o'zgarishining global jarayonidir. Ushbu evolyutsiyaning boshlang'ich nuqtasi pulning an'anaviy moddiy shakldan, ya'ni qog'oz banknotlar va metall tangalardan to'liq nomoddiy, raqamli ko'rinishga o'tishi bilan bog'liq. Bu jarayon iqtisodiy faollikni yangi bosqichga olib chiqib, pulning aylanish tezligini bir necha barobar oshiradi. Natijada, kapitalning harakati jug'rofiy chegaralar, davlatlararo valyuta cheklovlari va bank ish vaqti kabi sun'iy to'siqlardan xoli bo'lib, real vaqt rejimida amalga oshadigan axborot oqimiga aylanadi. Ushbu transformatsiyaning eng muhim ustunlaridan biri bu Markaziy banklar tomonidan chiqariladigan raqamli valyutalarning paydo bo'lishidir. Bu tizim an'anaviy elektron to'lovlardan tubdan farq qilib, pullarning dasturlashtiriladigan xususiyatga ega bo'lishini ta'minlaydi. Ya'ni, endilikda pul birligi nafaqat ayirboshlash vositasi, balki ma'lum bir iqtisodiy shartlar bajarilgandagina faollashadigan aqlli algoritmgaga aylanishi mumkin. Bunday yondashuv davlatning pul-kredit siyosati samaradorligini oshirib, ajratilayotgan moliyaviy resurslarning, xususan ijtimoiy nafaqalar va investitsiya loyihalarining manzilli hamda maqsadli sarflanishi ustidan mutlaq nazorat o'rnatish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida budjet mablag'larining samarasiz sarflanishi va inson omili bilan bog'liq xatoliklarni minimallashtiradi³. Pul muomalasining raqamlashishi institutsional darajada ham tub o'zgarishlarni keltirib

² Agur, I., Deodoro, J., & Peria, M. S. (2020). *Designing Central Bank Digital Currencies*. IMF Working Papers.

³ Bekmuradov, A. Sh. va boshqalar. *Raqamli iqtisodiyot: nazariya va amaliyot*. O'quv qo'llanma.

chiqarmoqda. An'anaviy moliya bozori ishtirokchilari, xususan tijorat banklari, o'zlarining klassik vositachilik rolini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'lmoqdalar. Fintex kompaniyalari va innovatsion to'lov platformalarining maydonga chiqishi raqobatni kuchaytirib, tranzaksiya xarajatlarining keskin kamayishiga xizmat qilmoqda. Shuningdek, blokcheyn texnologiyasiga asoslangan taqsimlangan reyestrlar har bir operatsiyaning o'zgarmas raqamli izini saqlab qolishi orqali "xufiyona iqtisodiyot" va jinoiy daromadlarni legallashtirish kabi salbiy holatlarga qarshi kurashishning eng samarali mexanizmiga aylanmoqda. Bu shaffoflik darajasi soliq tizimini avtomatlashtirish va davlat xazinasiga tushumlarni optimallashtirish uchun zamin yaratadi.

Shu bilan birga, ushbu transformatsiya jarayoni jamiyatda moliyaviy inklyuzivlikni, ya'ni aholining moliya tizimidan uzoq bo'lgan qatlamlarini ham zamonaviy iqtisodiy munosabatlarga jalb qilishni jadallashtiradi⁴. Endilikda jismoniy bank filiallarining mavjudligi emas, balki yuqori tezlikdagi internet va raqamli infratuzilmaning rivojlanganligi iqtisodiy o'sishning asosiy drayveriga aylanmoqda. Bu esa kichik va o'rta biznes subyektlari uchun global bozorlarga chiqish va xalqaro hisob-kitoblarni tezkor amalga oshirish imkoniyatini beradi. Biroq, pul muomalasining bunday jadal raqamlashishi tizimli xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda. Elektron pullar va raqamli aktivlar ommalashgani sayin, kiberxavfsizlikni ta'minlash va shaxsiy ma'lumotlar maxfiyligini saqlash masalasi milliy xavfsizlik darajasidagi vazifaga aylanadi. Shuningdek, naqd pullardan butunlay voz kechish jamiyatning ayrim texnologik jihatdan orqada qolgan qatlamlari uchun moliyaviy yakkalanish xavfini tug'dirishi mumkin. Shu sababli, transformatsiya jarayoni faqat texnik jihatdan emas, balki kuchli huquqiy va ijtimoiy himoya mexanizmlari bilan parallel ravishda olib borilishi lozim. Kelajak iqtisodiyoti pullarning nafaqat shakli, balki ularni boshqarish falsafasi ham to'liq algoritmik va shaffof bo'lishini taqozo etmoqda⁵.

⁴ Brunnermeier, M. K., & Niepelt, D. (2019). *On the Equivalence of Private and Public Money*. Journal of Monetary Economics.

⁵ O'zbekiston Respublikasining "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonuni. (2019-yil).

Хулоса

Raqamli valyutalarning joriy etilishi va naqd pulsiz jamiyatning shakllanishi bilan bog'liq jarayonlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, pul muomalasining transformatsiyasi zamonaviy iqtisodiyot uchun muqarrar va qaytmas hodisadir. Insoniyat pulning jismoniy shaklidan raqamli algoritmlar ko'rinishidagi shakliga o'tish orqali iqtisodiy munosabatlarning yangi, yanada shaffof va samarali modeliga qadam qo'ymoqda. Ushbu o'zgarishlar nafaqat tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishga, balki davlatning pul-kredit siyosati ustidan nazoratini kuchaytirishga va iqtisodiyotning yashirin qismini legallashtirishga xizmat qiladi. O'tkazilgan tadqiqotlar asosida shuni ta'kidlash joizki, raqamli iqtisodiyotga to'liq o'tish jarayoni faqat texnologik infratuzilmani rivojlantirish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Tizimning barqaror ishlashi uchun mustahkam huquqiy baza, kiberxavfsizlikning yuqori darajadagi himoyasi va aholining moliyaviy-raqamli savodxonligi uyg'unlikda rivojlanishi talab etiladi. Raqamli pullar jamiyatga katta iqtisodiy qulayliklar yaratish bilan bir qatorda, shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi va kiber-tahdidlar kabi yangi xatarlarni ham keltirib chiqaradi, bu esa davlat va moliya institutlaridan doimiy hushyorlik hamda innovatsion yondashuvlarni talab etadi.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Abdullayev, A. *Raqamli iqtisodiyot: tushuncha va rivojlanish tendensiyalari*. Toshkent, "Iqtisodiyot" nashriyoti.
2. Agur, I., Deodoro, J., & Peria, M. S. (2020). *Designing Central Bank Digital Currencies*. IMF Working Papers.

3. Bekmuradov, A. Sh. va boshqalar. *Raqamli iqtisodiyot: nazariya va amaliyot*. O'quv qo'llanma.
4. Brunnermeier, M. K., & Niepelt, D. (2019). *On the Equivalence of Private and Public Money*. Journal of Monetary Economics.
5. O'zbekiston Respublikasining "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonuni. (2019-yil).